

Marta Harnecker. 21. Yüzyıl Sosyalizmi ve Latin Amerika. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010. Çev. Barış Baysal. 132. ISBN: 978-6055679521

TAMER YILDIRIM
Sakarya Üniv. İlahiyat Fakültesi
tyildirim@sakarya.edu.tr

Monthly Review dergisinin editörü John Bellamy Foster'ın bir "Önsöz" ile katkıda bulunduğu, Şilili siyaset bilimci ve gazeteci Marta Harnecker'a ait bu eser, "Latin Amerika" başlıklı birinci bölüm, "21. Yüzyıl Sosyalizmi" başlıklı ikinci bölüm ve bir "Sonuç" kısmından oluşmaktadır. Yazar Marta Harnecker günümüzde Venezüella, Hugo Chavez ve Latin Amerika'daki sosyalist hareketler hakkında en yetkin isimlerden biri olarak tanınmaktadır. Kendisinin belirttiğimiz konularla ilgili olarak yazdığı beş kitabı bulunmaktadır. Bunlardan *A World to Build* (Monthly Review Press, 2015) hariç, dört tanesi Türkçe'ye çevrilmiştir.

John B. Foster, "Önsöz"de genel olarak tarihsel bir değerlendirme yaparak dünyanın büyük kısmının gözünde 1989 yılının, Berlin Duvarı'nın yıkılışı, Sovyet tipi toplumların çöküşü ve 20. yüzyıl sosyalizminin yenilgisi ile özdeş görüldüğünü belirtmektedir. Fakat Foster bu dönemin, özellikle İspanyolca konuşulan ülkelerdeki insanlar için, Latin Amerika kalkınmasının başlangıcı ve sonrasındaki yıllarda '21. yüzyıl sosyalizmi'nin doğuşuyla ilişkili olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Latin Amerika tarihindeki bu devrimci dönemeç 1989'da Venezüella'da başlamış ve sonrasında farklı ülkelerde ayaklanmalara dönüşmüştür (s.7). Bölgede yaşayan insanların asıl hedefi kapitalizme iktisadi bir alternatif geliştirmek ve kapitalizmi insanileştirmek olduğundan, son yirmi yılı aşkın süre içinde Latin Amerika sosyalizminin hızla genişlemekte olduğu ve dünya çapında bir sosyalizm yenilenmesi yarattığı belirtilmektedir (ss.12, 16).

Harnecker, birinci bölüm olan 'Latin Amerika' kısmında özetle şunları söylemektedir: 1990'dan sonra Latin Amerika'da ve tüm dünyadaki sol güçler farklı bir sürece girmiştir. Berlin Duvarı yıkılmış, Sovyetler birliği bir dipsiz kuyuya sürüklenmiş ve 1991'de tamamen yok olmuştur. Devrim flamalarını sallamaya devam eden tek ülke Küba'ydı. Bu koşulların ışığında, yirmi yıl sonra solcu liderlerin Latin Amerika ülkelerinin çoğunda başa

gececeğini düşünmek zordu (s.23). Fakat bu düşünilemeyen bir zaman sonra gerçek oldu. Bu durumun temelinde yatan sebep şudur: insanlar, yeni politik örgütlenmenin topluma dayanması ve halk katmanlarıyla iç içe geçmesi gerektiğini anlamaya ve farklılığa duyulan saygının, kullanılan dilin değişmesi, içeriğe uyarlanması ve farklı özneler için biçimlerin çeşitlendirilmesi anlamına geldiğini ve bugün bilgi ve imaj çağında görsel-işitsel dilin her şeyden önemli olduğunu kavramaya başladılar. Ayrıca sol, asıl meselenin politik örgütlenmeye adam bulmak olmadığını, demokrasinin halkın en sevdiği etiketlerden biri olduğunu ve demokrasi mücadelesinin sosyalizm mücadelesinden ayrılamayacağını, çünkü demokrasinin yalnızca sosyalizmde tam anlamıyla gelişebileceğini anladı (s.27). Bunun sonucunda, Harnecker'e göre, Fukuyama tarafından öngörülmüş olan 'tarihin sonu' olmasa da neoliberalizmin sonu gelmiş gibi görünmektedir. Küresel iktisadi krizler de ona darbe vuran etkenlerden biridir. Bu koşullar ışığında gidilebilecek iki yol vardır: ya kapitalizm iyileştirilecek ya da insanî ihtiyaçları karşılamak için seçkinlere değil, halkın ezici çoğunluğuna fayda sağlayacak bir iktisadi kalkınma modelini olası kılacak, kâr mantığına değil, hümanist ve dayanışma temelli mantığa sahip alternatif bir projeye yönelinecektir (s.37).

Kitabın, Latin Amerika'nın genel olarak iktisadi, sosyal portresini çizdikten sonra bu ülkelerde oluşan veya oluşturulması gereken sosyalizmin nasıl olduğu/olması gerektiğine değindiği ikinci bölümü olan "21. Yüzyıl Sosyalizmi"ne gelince; yazara göre, Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkelerindeki çöküşün ardından 'sosyalizm' kelimesine olumsuz çağrışımlar yüklenmiştir. Sovyet sosyalizminin çöküşünün ardından uzun yıllar boyunca entelektüeller aslında inşa etmek istenilen modelden daha çok sosyalizmin ne olmaması gerektiğini konuştular. Sovyet sosyalizminin reddedilmesinin bazı sebepleri şunlardı: devletçilik, devlet kapitalizmi, totaliterlik, bürokratik merkezi planlama, farklılıklara saygı göstermeyip aynılaştırmayı amaçlayan bir kolektivizm, dogmacılık, ateizm, geçiş sürecine öncülük etmesi için tek partinin gerekliliği. Dolayısıyla toplum sosyalizminden bahsetmemizin tek sebebi vardır: o da bugün dünyada varolan, tüm dünyanın fazlasıyla adaletsizlikle ve eşitsizlikle dolu olmasıdır (ss.55-56).

Ulusal geleneklerle demokratik bir sosyalist toplum inşa etme fikrinde asıl mesele yabancı modelleri kopyalamak ya da kendimizinkini dışarıya ihraç etmek değil, her bir ülke için ayrı bir sosyalizm modeli inşa etmektir. Tüm modellerin kimi ortak nitelikleri olacaktır. Özellikle Chavez'in işaret ettiği ortak üç temel nitelik şunlardır: iktisadi dönüşüm, politik çeperde

katılımcı ve başrolcü demokrasi, “kadın, erkek ve herkes arasında sevgi, dayanışma ve eşitliğe dayalı” sosyalist etik. Bu sosyalist fikirler ve değerler çok eskidir. Bunlar, Chavez’e göre, kutsal metinlerde, İncil’de ve yerli halkların pratiklerinde bulunabilir. Chavez, Luka İncili’nde yer alan Dağdaki Vaaz kısmından alıntı yaparak şunları söylemektedir: “Yeşeya peygamber ve birçok başka peygamber açık biçimde sosyalist bir bakış açısına sahip eşitlik vaatlerinde bulunmuştur” (ss.59-60). Chavez, 21. yüzyıl sosyalizminin herhangi bir şeyin kopyası değil kahramanca bir yaratım olması gerektiğini düşünür ve 21. yüzyıl sosyalizminin özünde demokratik doğaya sahip olması gerektiğini vurgular. Bunun gerçekleşmesi için geçmişin hatalarına saplanmama, partiyi bürokratikleştiren ve halkın başrolcülüğünü yok eden Stalinist sapmaya kapılmama konularında uyarılarda bulunur (s.61). Bunun Marx ve Lenin’de tarihsel kökleri de vardır. Ne zaman komünist topluma ulaşılır, o zaman demokrasi tamamlanmış olacaktır. Bu bakış açısı, geleceğin toplumunun, tüm insanî potansiyelin tam gelişimini olası kılacağını söyleyen Marx ve Engels’in yazılarıyla biçimlenmiştir. Tam anlamıyla gelişmiş insanlar, kapitalizmin yarattığı kötürüm insanların yerine geçecektir. *Komünist Manifesto*’da bu yeni toplum, her bir kişinin özgür gelişiminin, herkesin özgür gelişiminin önkoşulu olduğu bir birlik olarak betimlenir. Bu hedefe ulaşmak için ne kadar zaman gerekir? Tarih göstermiştir ki kapitalizmden sosyalizme geçiş için uzun bir tarihsel süreç gereklidir. Kimileri on yıllardan bahsederken, başkaları yüzlerce yıldan söz eder. Diğerleri ise sosyalizmin kovalanması gereken, ancak belki de asla tamamen erişilemeyecek bir hedef olduğunu düşünür. Bu tarihsel sürece, sosyalizme geçiş denir (ss.62–63). Bunun gerçekleşmesi için Marx’ın düsturu şu şekildeydi: “Herkesten yeteneği kadar, herkese ihtiyacına göre.” 21. yüzyıl sosyalizminin hedefi tam insanî gelişimdir. Bu nedenle 21. yüzyıl sosyalizmi, bir hükümet ya da aydınlanmış bir öncü yol gösterdiği için gerçekleştirilemez; yukarıdan dayatılamaz; o, halkla birlikte inşa edilen ve halkın, kendi koşullarını dönüştürürken kendisini de dönüştürdüğü bir süreçtir. O bir sadaka değil fethedilmesi gereken bir şeydir (s.72). 21. yüzyıl sosyalizminin hedefi seçkinlerin değil, çoğunluğun iktidarı kullanmasını ve kamu işlerinin yürütülmesine müdahil olmasını sağlamaktır (s.78).

Chavez, makineleri değil insanları her şeyin üstünde tutan hümanist bir sosyalizmden bahseder. Hedef, daha iyi değil, iyi yaşamak fikrinin yayılmasıdır (ss.81–82). Yeni iktisadi modeli inşa etmek için yalnızca üretim ilişkilerini değil, bölüşüm ve tüketim ilişkilerini de yeniden yapılandırmak gerekir. Yeni bir bölüşüm-üretim-tüketim diyalektiğinin öğeleri bir araya

getirilmelidir. Chavez'e göre, bu öğeler, 1) üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, 2) işçiler tarafından örgütlenen toplumsal üretim, ve 3) komünal ihtiyaçların giderilmesidir. Bunlar, Chavez'in deyimiyle, sosyalizmin temel üçgenini oluştururlar (s.82).

Chavez, yeni halk örgütlenmesi biçimlerini canlandırma ve iktidarı onlara aktarmaya karar vermiştir. Çünkü Chavez, yoksulluk sorununun iktidarı halka vermeden çözülemeyeceğine inanmış ve bunu sayısız kere dile getirmiştir. Yani devleti dönüştürmek: Aşağıdan inşa (s.108). Bu aynı zamanda 21. yüzyıl sosyalizminin temelidir. Sosyalizm inşası, yeni üretim ilişkileri geliştirmeyi, devraldığımız kültürü aşmamızı sağlayacak gerçek bir kültürel devrim gerçekleştirmeyi ve tüm bu sürecin temel taşı olacak devrimci bir özne yaratmayı gerektirir. Sosyalizm tepeden inme şeklinde değil halkla birlikte inşa edilmesi gerektiği için toplumsal aktörlerin fikirleri ve önerilerinin de alınması gerektiği unutulmamalıdır (s.115). En önemli görev, ülkenin çok farklı toplumsal ve politik katmanlarında halkın başrol oynamasını teşvik edecek bir politik aygıtı ihtiyaç vardır. Bu aygıt kendini katılıma adanmalıdır ki halk yeni toplumu inşa edebilsin. Bu olmaksızın sosyalizm asla kurulamaz. Yalnızca bu şekilde sosyalizm, devrimci pratiğin işçilerin ve genel anlamda halkın özgürleşmesine katkıda bulunur. En önemlisi, tam insanî gelişime ulaşabilmek pratikle mümkündür. Politik aygıtı canlı tutmak ve yenilemek için de yeni değerlerle kuşanmış kadrolar gereklidir (s.118). Politik oluşumun tüm insanların tam insanî gelişime ulaşması şeklindeki sosyalist hedefe varmak için yaratılmış bir aygıt olduğunu ve bu nedenle partinin değil halkın önemli olduğunu unutmamak gerekir (s.127).

Özetle kitapta Latin Amerika'nın devrimci çıkışı anlatılıyor. Bu anlatımda ana hatlarıyla “Dünyanın büyük kısmının gözünde 1989 yılı, Berlin Duvarı'nın yıkılışı, Sovyet tipi toplumların çöküşü ve yirminci yüzyıl sosyalizminin yenilgisi ile özdeştir” diyen Harnecker, aynı dönemi, İspanyolca konuşulan ülkelerde “Neoliberal şok terapisine karşı Latin Amerika kalkışmasının başlangıcı” olarak tanımlıyor ve bu durumu 21. yüzyıl sosyalizminin doğuşuyla ilişkilendiriyor.

Kitapta Foster ve Harnecker'ın fikirleri arasındaki bir çelişki dikkati çekmektedir. Şöyle ki esere önsöz yazan Foster, “tüm saf yerel devrimci sosyalizm biçimleri yenilgiye uğramıştır” (s.19) derken, Harnecker “mesele yabancı modelleri kopyalamak ya da kendimizinkini dışarıya ihraç etmek değil, her bir ülke için ayrı bir sosyalizm modeli inşa etmektir” (s.59) diyerek bunun tersini savunmaktadır. Bu durum özellikle konuya aşına

olmayanlar için kafa karıştırıcı bir mahiyet arz etmektedir. Çünkü kitapta üzerinde yoğunlaşılacak konu bu olmadığı için, bu konuda kimin değerlendirmesinin daha doğru olduğunu anlamak güçtür.

Ayrıca yazar, 21. yüzyıl sosyalizmini genelde Chavez'in görüşü ekseninde yani bir anlamda pratikten hareketle belirtmiştir. Fakat özellikle son dönemde Latin Amerika'da bu kadar sol kökenli partiler başa geçerken sosyalizmi uygulayan tek kişi Chavez miydi? Chavez'in uygulaması ve söylemleri popülist karakter taşıırken, solun yeni bir ideologu gibi onun söylemlerinden hareketle 21. yüzyıl sosyalizmini oluşturmak, yani onun fikirleri üzerine bu düşünceyi kurmak ne kadar doğru olur? Popülist tonlu söylemlerin sosyalist olmadığı açıktır. Zaten Chavez de İsa'nın çağrısının da sosyalizme benzediği iddiasına sarılmış, Venezüella'nın kapitalizminden kademeli olarak ayrıldığına altını çizerek "Hiç şüphem yok ki İsa'nın projesi de sosyalizm yolundaydı, çünkü insanlığı paranın önüne koydu ve sosyal değerler sermayenin değerlerinin önündeydi" demektedir. Bu da 21. yüzyıl sosyalizminin sosyalizm kısmının sosyalist bir içeriğe ne kadar uyduğunu sorgulamayı gerektirir. Buna bağlı olarak bir başka sorun ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki kitap yayınlandığında Chavez hayattaydı ve buna bağlı olarak söylenenlerin geçerliliğinden bahsedilebilirdi. Fakat bugün Chavez hayatta değildir ve Venezüella'da son seçimleri (Aralık 2015) Chavez'in birleştirdiği Sosyalistler değil sağ görüşlere sahip muhalefet kazanmıştır. Dolayısıyla kitaptaki pek çok değerlendirmede yapıldığı gibi bu fikirler Chavez'den güç alınarak değil de genel sosyalist anlayıştan hareketle oluşturulsaydı, bunların geçerlilik durumu daha da arttırılmış olurdu.

Harnecker, demokrasiye, sosyalizme geçişe kadar evet der gibidir. Pekâlâ, ondan sonra? Halk demokrasiyi isterse ne olacak? Nitekim Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin durumu ortadadır. Latin Amerika'da her şeyin iyi bir durumda olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu noktada evrimsel bir süreci gözleyip sosyalizmin gelmesini mi bekleyeceğiz, yoksa halka rağmen sosyalizm mi diyeceğiz? Harnecker, zor olan bu soruları kitapta cevapsız bırakmıştır. Yine de eser, 'bir Latin Amerika ülkesinden hareketle 21. yüzyıl için bir sosyalizm denemesi nasıl olabilir veya olmalıdır?' sorusuna cevap araması noktasında önem taşımaktadır.

Eserin çevirisi genel olarak başarılıdır ve sıkıcı değil oldukça akıcı bir üsluba sahiptir. Çevirmenin sol fikirlere ve kavramlara aşina olması bunun en önemli sebebidir.

